

**TURKISTON JADIDLARINING MA'RIFIY G'OYALARI ULARNING
IJTIMOIY-SIYOSIY
VA DINIY QARASHLARIGA TA'SIRI**

**Inombekov Ozodbek
Nasibilloevich**
Qo'qon universiteti Andijon filiali
E-mail inombekovo@gmail.com
Tel-99884008306

ANNOTASIYA

TURKISTON JADIDLARINING MA'RIFIY G'OYALARI VA ULARNING IJTIMOIY-SIYOSIY VA DINIY QARASHLARIGA TA'SIRI Turkiston jadidlari XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkiy tilida yozilgan ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy va diniy qarashlarga oid asarlar bilan tanilgan muhim shaxslar edi. Ular o'z vaqtida turk xalqlari, xususan, O'zbekistonning ijtimoiy va siyosiy hayotiga katta ta'sir o'tkazgan. Jadidlarning ma'rifiy g'oyalari, asosan, zamonaviy ilm-fan va ma'rifatni, xalqni uyg'otish va o'qitish asosida shakllandi. Jadidlar har tomonlama taraqqiyot tarafdori bo'lib, eski, an'anaviy usullarga qarshi kurashdilar va ta'limni isloh qilishni maqsad qildilar. ijtimoiy-siyosiy qarashlari nafaqat Turkiston, balki butun musulmon dunyosida kuchli ta'sir ko'rsatdi. Haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar. Turkiston jadidlari Ma'rifiy g'oyalar Ijtimoiy-siyosiy qarashlar Diniy qarashlar Ta'lim islohi.

АННОТАЦИЯ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИДЕИ ТУРЕЦКИХ ДЖАДИДОВ И ВЛИЯНИЕ НА ИХ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ Туркестанские джадиды были важными фигурами, известными своими просветительскими, общественно-политическими и религиозными произведениями, написанными на турецком языке в конце 19 - начале 20 веков. Они оказали большое влияние на общественно-политическую жизнь тюркских народов, особенно Узбекистана. Просветительские идеи джадидов в основном

формировались на основе современной науки и просвещения, пробуждения и образования народа. Джадиды выступали за всесторонний прогресс, боролись со старыми традиционными методами и стремились реформировать образование. его общественно-политические взгляды имели сильное влияние не только в Туркестане, но и во всем мусульманском мире. Прокомментировал.

Ключевые слова. Туркестанские джадиды. Просветительские взгляды. образовательная реформа,

Abstract

EDUCATIONAL IDEAS OF TURKISH JADIDS AND INFLUENCE ON THEIR SOCIO-POLITICAL AND RELIGIOUS VIEWS Turkistan jadids were important figures known for their educational, socio-political and religious works written in Turkish in the late 19th and early 20th centuries. They had a great impact on the social and political life of the Turkic peoples, especially Uzbekistan. The educational ideas of the Jadids were mainly formed on the basis of modern science and enlightenment, awakening and education of the people. Jadids advocated all-round progress, fought against the old, traditional ways and aimed to reform education. his socio-political views had a strong influence not only in Turkestan, but also in the entire Muslim world. Commented on.

KeyWord. Turkestan Jadids. Enlightenment ideas. Social-political views. Religious views educational reform, "Jadid" so'zi arabcha bo'lib, yangi, yangilik, zamonaviy ma'nolarini anglatadi. O'zbek tilida bu so'z ko'proq yangi yoki yangilangan narsa, holat yoki davrni ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan, "Jadid maktab" deb, yangi uslubdagi ta'lim tizimi yoki usulini bildirishi mumkin.

TURKISTONda jadidchilik harakati vujudga kelishiJadidchilik harakati, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida boshlanib, Markaziy Osiyo xalqlari orasida o'zgarishlar va yangilanishlarni amalga oshirishga intilgan muhim bir

ijtimoiy-siyosiy harakatdir. Bu harakatning asosiy maqsadi, eski an'anaviy tizimlarni yengib, ilm-fan va madaniyat sohasida yangiliklarni joriy etish, jamiyatni zamonaviylashtirish edi. Jadidchilikning Turkistondagi tarixi bir necha omillar bilan bog'liq:

1. Rus imperiyasining Turkistonga kirib kelishi: 1860-yillardan boshlab, Rus imperiyasi Markaziy Osiyoda o'z ta'sirini kuchaytirib, Turkistonni mustamlaka qilish jarayonini boshladi. Bu holat mahalliy xalqlarning turmush tarziga katta ta'sir ko'rsatdi va yangi ijtimoiy sharoitlarni yaratdi.

2. Tarbiyaviy o'zgarishlar: Jadidchilik harakati yangiliklarga intilgan ilmiy va ma'rifatli bir oqim bo'lib, ta'lim va tarbiyani zamonaviylashtirishga yo'naltirilgan edi. Jadidchilik tarafdorlari, musulmonlar orasida yangi maktablar ochishni, eski an'anaviy ta'lim usullarini yangilashni maqsad qilganlar. Masalan, ular "jadid maktablari"ni tashkil etib, eski madrasalar o'rniga zamonaviy ta'lim usullarini tatbiq etishgan.

3. Ijtimoiy o'zgarishlar: Jadidchilar ijtimoiy tizimni yangilashga ham qaratilgan edilar. Bu harakat, ayollar huquqlarini yaxshilash, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish, tibbiyot va sanoat sohalarida rivojlanishni rag'batlantirishni maqsad qilgan edi.

4. Milliy o'zlikni anglash: Jadidchilik harakati milliy uyg'onishning bir qismi sifatida ham ko'rilishi mumkin. Turkiston xalqlari o'z madaniyati, tilini, tarixini va an'analarini saqlab qolish yo'lida yangiliklarni qabul qilishga harakat qilishdi.

5. Ma'rifatparvarlik va yangilanish: Jadidchilikning markazida ma'rifatparvarlik, ilm-fan va yangi g'oyalar turardi. Jadidchilar, eski siyosiy va diniy tizimlarga qarshi chiqib, ijtimoiy adolat, erkinlik va rivojlanish uchun kurashganlar. Turkistondagi jadidchilik harakati, mahalliy jamiyatni yangi davr talablariga moslashtirishga qaratilgan bir qator ijtimoiy, madaniy va siyosiy islohotlarni amalga oshirishga intildi. Bu harakatning natijalaridan biri sifatida, Turkiston hududidagi musulmon aholi orasida yangi ta'lim tizimi va yangiliklarga ochiq fikr tarixi shakllandi. Turkiston jadidlari, ya'ni 19-20-asr boshlarida Turkiston hududidagi musulmon

jamiyatlarida o'zgarishlarni amalga oshirishni maqsad qilgan ilmiy, ijtimoiy va siyosiy harakatning a'zolari, o'zlarining ma'rifiy g'oyalari bilan birga, ijtimoiy, siyosiy va diniy qarashlariga ta'sir ko'rsatgan. Bu harakatning asosiy maqsadi jamiyatni yangilash, ta'limni isloh qilish va musulmonlar orasida ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish edi. Ma'rifiy g'oyalar: Jadidlar, asosan, ta'limni zamonaviylashtirishga urg'u berishgan. Ular eski an'anaviy madrasalar o'rniga yangi turdagi maktablar ochishdi. Bu maktablarda matematika, tabiatshunoslik, tarix, geometriya va boshqa ilmiy fanlar o'qitilgan. Jadidlar ta'limning ilm-fan asosida rivojlanishini, yoshlarni dunyoqarashini kengaytirishini va mustaqil fikrlashini ta'kidladilar. Ijtimoiy va siyosiy qarashlar: Turkiston jadidlari ijtimoiy jihatdan ham yangilanishni xohlagan. Ular ijtimoiy tenglik, ayollar huquqlarini himoya qilish va aholi turmushini yaxshilash uchun harakat qilishgan. Siyosiy jihatdan esa, ularning ko'plari mustamlakachilikka qarshi kurashgan va musulmon jamiyatining o'z huquqlarini himoya qilishini ta'kidlagan. Jadidlar, Turkistonning mustaqil bo'lishini orzu qilgan, biroq ular ko'pincha Rossiya imperiyasi va uning siyosatiga qarshi kurashishda moderat usullarni tanlashgan.. Diniy qarashlar: Jadidlarning diniy qarashlari ham muhim ahamiyatga ega edi. Ular islomni yangicha talqin qilishni va diniy marosimlarni zamonaviylashtirishni maqsad qilgan. Biroq, ular radikal diniy yangiliklarga qarshi edilar va musulmonlar o'rtasida an'anaviy diniy qadriyatlarni saqlashni muhim deb hisoblashgan. Jadidlar, islomni ilm-fan va ma'rifat bilan uyg'unlashtirishni xohlaganlar, diniy ta'limotlarni zamonaviy talablarga moslashtirishga harakat qilganlar. Shunday qilib, Turkiston jadidlari o'zlarining ma'rifiy g'oyalari orqali ijtimoiy, siyosiy va diniy qarashlarga ta'sir ko'rsatib, Turkiston jamiyatining yangilanishi va taraqqiyoti uchun katta hissalar qo'shgan. Turkiston jadidlarining ismlarini keltirishda, jadidchilik harakati o'z vaqtida Turkistonda yangilik va ilmiy rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu harakat, 19-20-asrning boshlarida Turkistonda, ayniqsa Rossiya imperiyasining ta'sir doirasida bo'lgan hududlarda o'zining inqilobiy va intellektual yangiliklari bilan mashhur edi. Quyida Turkiston jadidlarining ba'zi mashhur ismlarini keltiraman: Ismoilbek G'aybulloyev – Jadidchilik harakatining yetakchi va ma'rifatparvarlaridan

biri. Abdulla Avloni – O'zbek jadidchilik harakatining muhim shaxslaridan biri va "Turkiston" jurnalining asoschisi. Mahmudhoja Behbudi – Turkistonda jadidchilikni targ'ib qilgan va ma'rifatni yuksaltirish uchun ko'plab ilmiy ishlanmalar yaratgan. Xudoyberdi To'xtaboyev – Jadidchi va ma'rifatparvar shaxs, Turkistonda yangi ta'lim tizimini yaratishga qaratilgan faoliyat ko'rsatgan. Shahrixon Niyoziy – Jadidchilik harakatining faollaridan biri va o'z zamonasida ta'lim va ijtimoiy islohotlarni ilgari surgan. Muhammad Solih – 20-asr boshlarida Turkistonda jadidchilikni targ'ib qilgan muhim shaxslaridan biri. Bu faqat bir nechta misollar bo'lib, Turkiston jadidlarining har biri o'z davrining yangiliklariga katta ta'sir ko'rsatgan va o'z zamonasining intellektual harakatlarini rivojlantirgan. Jadidlar harakati, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'zbekistonda va boshqa turk tilida so'zlashuvchi hududlarda yangiliklarni targ'ib qilgan ijtimoiy, ilmiy, va madaniy inqilobiy harakat bo'lib, uning etakchilari turli sohalarda o'zlarining yangicha fikrlari bilan mashhur bo'lishgan. Jadidchilar orasida Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, va Abdulla Avloniy kabi shaxslar juda muhim o'rin tutadi.. Abdurauf Fitrat (1886-1938) - O'zbek adabiyoti va madaniyati tarixida katta iz qoldirgan jadid mutafakkiri. U adabiyot, tilshunoslik, tarix, falsafa va ijtimoiy sohalarda keng qamrovli asarlar yaratgan. Fitrat jadidlar harakatining ma'naviy va ilmiy poydevorlarini yaratgan shaxs sifatida tanilgan. U "Jadidlar" gazetasining asoschilaridan bo'lib, o'zining asarlarida xalqning ma'rifatini oshirish, musulmon jamoasini o'zgartirish va yangicha fikrlashni targ'ib qilgan. Abdulla Qodiriy (1894-1938) - O'zbek adabiyotining buyuk yozuvchisi va jadidlar harakatining muhim vakillaridan biri. Uning "O'tkan kunlar" (1927) romani, O'zbek xalqining tarixiy hayoti, an'analari, va milliy ma'naviyatini tasvirlab, o'z davrining eng yirik adabiy yutuqlaridan hisoblanadi. U o'z asarlarida milliy o'zlikni tiklashga, xalqni yangilashga chaqirgan.. Abdulla Avloniy (1878-1934) - Jadid harakatining yirik vakili va pedagog. Avloniy ta'limni yangilashni, xalqni ma'rifatli qilishni o'zining asosiy maqsadi sifatida ko'rgan. U "Turkiston" gazetasida faoliyat yuritgan, "Shuhrat" jurnalini chiqargan va o'zining "Ma'rifat" nomli asarida yangi ta'lim uslublarini joriy etishga chaqirgan. Shuningdek, Avloniy ko'plab pedagogik kitoblar va o'quv qo'llanmalari yaratgan. Bu shaxslar o'z asarlari va faoliyati bilan

jadidlar harakatini rivojlantirib, o'z davrining ijtimoiy, ilmiy, va madaniy taraqqiyotiga katta hissa qo'shganlar.

Xulosa qilib aytganda Turkiston jadidlari o'z vaqtida katta o'zgarishlarni amalga oshirishga intilgan. Ularning faoliyati o'z davrida muhim bo'lib, ta'lim va madaniyatni yangilash, shuningdek, islom dinining yangi talqinlarini targ'ib qilishda o'z izlarini qoldirgan. Ularning mehnati nafaqat Turkiston, balki butun Markaziy Osiyoda adabiyot, ilm-fan va ijtimoiy hayotni rivojlantirishga yordam berdi. Ular jamiyatni yangilashga, ilg'or g'oyalarni, xorijiy ilm-fan va texnologiyalarni o'zlashtirishga harakat qilishdi. Biroq, ularning faoliyati faqat zamonamizga keltirilgan yangiliklar bilan cheklanmadi; ularning g'oyalari ko'plab qarshiliklarga duch keldi, shu bilan birga, ular faqat siyosiy emas, balki madaniy o'zgarishlar yaratishga ham katta hissa qo'shdilar. Turkiston jadidlarining ta'siri hozirgi kunda ham o'zining ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alimova D.A. Ta'lim, bilim va xulq odobining birligi // O'zbekiston tarixi. Toshkent. -1999.- № - B. 3-82
2. A'zamxo'jaev S.S. Turkistondagi islohot harakati [Elektron resurs]. - Kirish rejimi:
http://www.sociosphere.com/publication/conference/2014/241/reformatorskoe_dvizhenie_v_turke (kirish sanasi: 04/10/2016).
3. См: Узбекистан Миллий энциклопедияси. 1-жилд. - Тошкент: УЗМЭ, 2000. - Б. 74; Косимов Б. Абдулла Авлоний. Тошкент: 1979; Косимов Б., Долимов У Маърифат даргалари. Тошкент, 1990; Авлоний А. Танланган асарлар. Тошкент: Маънавият, 1998. - Б. 304.
4. Turkiston maktablari // Turkiston sadosi. - 1914. - № 1.
5. Xamitboyeva N.S. "Tarjeman" gazetasi sahifalarida tatar maktabi (1889-1894) // Ismoil Gasprali (1851-1914) va tatar ta'limining rivojlanishi. Turk-tatar

olamining atoqli ustoz-pedagogi Ismoil Gasprinskiy tavalludining 160 yilligiga bag'ishlangan ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2011 yil 7 aprel - Qozon.

6. Abdirashidov 3. XX asr boshlarida Ismoil Gasprinskiy va Turkiston: munosabat va ta'sir o'rtasidagi bog'lanishlar. - Toshkent: Akademinashr, 2011 yil.

